

Milica i Milan Mihaljević

IMPERATIV U NAZIVLJU

izvorni znanstveni članak

UDK 801.3 : 801.559.3

U radu autori analiziraju probleme povezane s uporabom imperativa u računalnom nazivlju i u nazivlju generativne gramatike.

Naziv je oznaka pojma određenog u kojem znanstvenom području s pomoću jezičnog izraza. Naziv je najčešće imenica, pa nešto rjeđe glagol ili pridjev. Nazivi su popisani i objašnjeni u terminološkom rječniku. U rječniku se nazivi navode u rječničkom liku¹. Međutim, u nekim strukama čini se da imperativi u 2. osobi² jednine ili množine funkcioniraju kao nazivi.

S imperativima su često povezane mnoge dvojbe, npr. kako prevesti naredbe: *enter*, *clear*, *cancel*, *change* na bankomatima³, kako prevesti naredbe na automatima za napitke itd.

Slični se problemi pojavljuju i drugdje, npr. pri izradbi dijagrama tijeka (tokovnika)⁴ osobito kad nije jasno radi li se o čovjeku ili stroju. Npr. u ovom dijagramu⁵ pitanje je treba li upotrijebiti imperativ jednine ili množine, infinitiv ili koji drugi lik (*upotrijebi/upotrijebite/upotrijebiti; primijeni/primijenite/primijeniti/primjena*):

¹ O tome više vidi u Mihaljević, Milica 1998.

² U ovom radu dosljedno rabimo naziv *osoba* umjesto naziva *lice* jer je on u skladu s hrvatskom gramatičkom tradicijom.

³ Prijedlozi prijevoda naredaba na bankomatu glasili su ovako:

cancel - poništenje (*poništi*)

change - promjena, izmjena (*promijeni, izmijeni*)

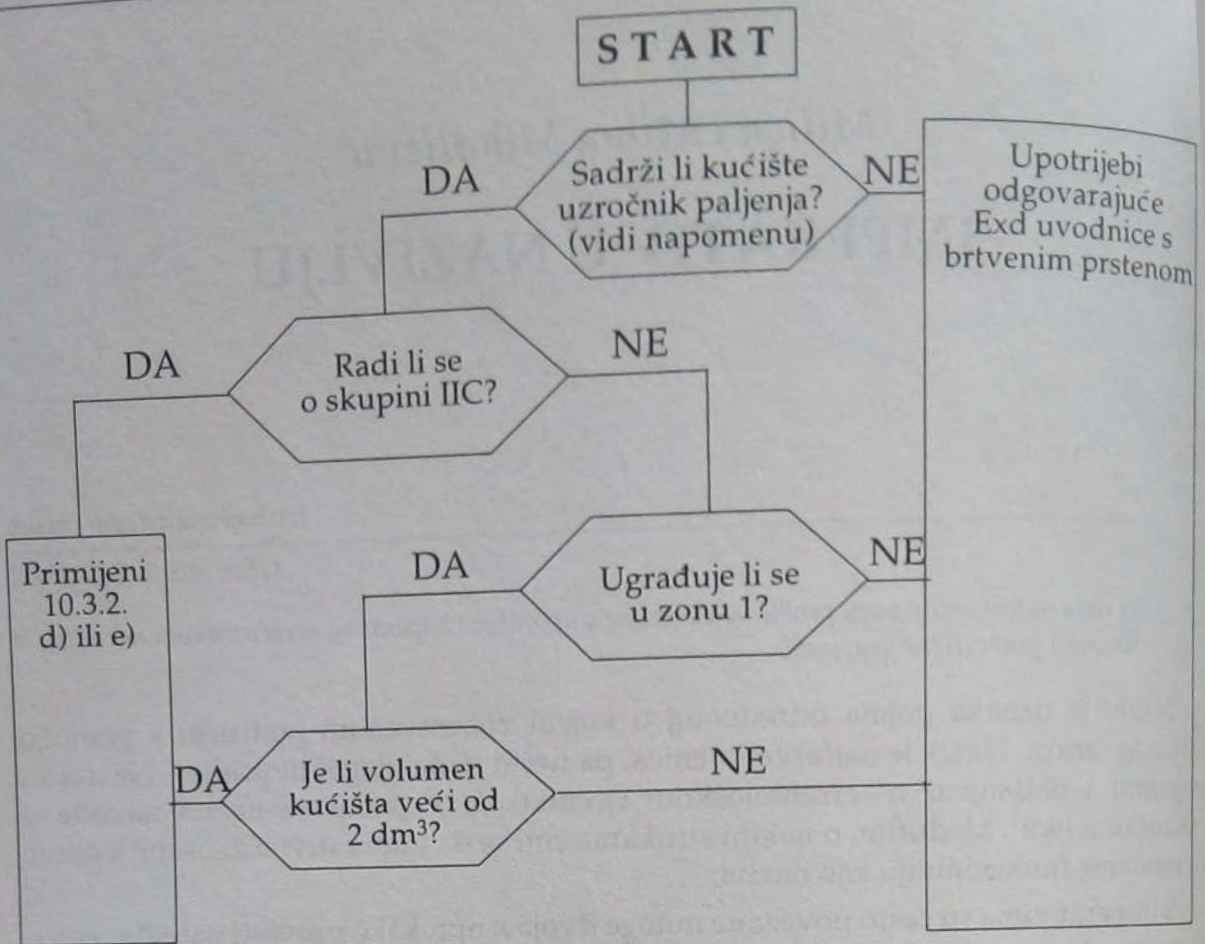
clear - obriši

enter - potvrda (*unos*)

Na kraju je *enter* prevedeno kao *potvrda*, *change* kao *ispravak* za *cancel* je predlagano *poništenje*, ali je na kraju ostalo *cancel* kao ime tipke, a naredba glasi *pritisnite tipku cancel*.

⁴ Dijagram tijeka grafički je prikaz ustroja programa ili tijeka razvoja postupka, s posebnim naglaskom na praćenju toka izvođenja programa. Dijagram tijeka sastoji se od likova raznih oblika (kvadrati, elipse, rombovi itd.) međusobno povezanih slijedom usmjerenih strelica. U jednom liku se na proizvoljan način opisuje radnja koja treba biti izvedena na odgovarajućem mjestu u programu.

⁵ Dijagram je preuzet iz radne verzije hrvatske norme HRN IEC 79-17: Električni uređaji za eksplozivne plinske atmosfere 17. dio: Pregled i održavanje električnih instalacija u ugroženim prostorima (osim rudnika) (IEC 79-17:1996).

Napomena: - Unutarnji uzročnik paljenja uključuje iskre ili dijelove zagrijane u normalnom radu koji mogu prouzročiti paljenje. Smatra se da kućište koje sadrži samo stezaljke ili kućište neizravnog uvoda (vidi 10.3.1.) ne sadrži unutarnji uzročnik paljenja.

S takvim su se problemom susretali svi koji su prevodili informatičke tekstove, norme ili slične tekstove na hrvatski jezik.

Možemo navesti još neke napomene koje se doduše ne odnose na nazive u pravom smislu riječi, ali se odnose na uporabu imperativa u znanstvenom i stručnom diskursu. Naime, imperativ je često prisutan u tom diskursu i to u 1. osobi množine, npr. *Pogledajmo sada kako to izgleda ...ili u 2. osobi množine. Uzmite 2 l vode...* Međutim, kod uputnica *vidi, usporedi* (koje su npr. vrlo česte u normama) koje se najčešće navode u zagradi prevladava 2. osoba jednine.

Dakle, imperativi su veoma prisutni u znanstvenom i stručnom diskursu, a u nekim strukama imperativi postaju nazivi.

U računalstvu je taj problem posebno izražen. Čovjek s računalom "razgovara" s pomoću naredaba, najčešće engleskih: *open, save, cut, delete* itd. Naredba je poruka računalu da obavi neku operaciju. U starijim tekstovima o računalima takve se naredbe nikada nisu prevodile te su rečenice glasile, npr. : *Naredba Open čita program iz vanjske u radnu memoriju.* Međutim, sada se izrađuju programski paketi i na hrvatskom jeziku. Microsoft prevodi svoje programske pakete na hrvatski, a izrađen je i sveobuhvatni programski paket za uredsko poslovanje na hrvatskom jeziku koji se zove *Lapis*. Nazive koji se nalaze u izbornicima (npr. *File, Edit, View*) u takvim programskim paketima treba

prevesti na hrvatski (u Lapisu ti nazivi glase *Datoteka, Uređivanje, Pogled* itd.). Pri stvaranju odgovarajućega hrvatskoga naziva pojavljuju se određeni problemi:

1. čini se da postoji određena "nelagoda" pri uporabi imperativa⁶
2. u engleskom često nije potpuno jasno radi li se zaista o imperativu, imenici ili infinitivu bez *to*
3. postavlja se pitanje treba li engleski imperativni naziv prevesti imperativom u hrvatskom
4. u engleskom se ne razlikuju osobe imperativa, a to dodatno usložnjuje prevođenje jer se postavlja pitanje: ako se prevede imperativom treba li ga prevesti jedninskim ili množinskim oblikom (npr. govori li čovjek stroju *vi* ili *ti*)
5. engleski nazivi najčešće se pišu velikim početnim slovom što nije u skladu s hrvatskim pravopisnim pravilima.

Ipak, jasno se naziru neki smjerovi rješavanja navedenih problema:

1. kad je moguće imperativ se izbjegava
2. razvila se određena vrsta uobičajenoga "bontona" komunikacije čovjeka i stroja. čovjek stroju govori *ti*, a stroj čovjeku *vi*. Zanimljivo je napomenuti da to ne vrijedi za sve jezike koji razlikuju osobe (npr. u poljskom čovjek govori stroju *ti* kao i stroj čovjeku⁷). U Lapisu su neke najpoznatije naredbe prevedene ovako:

copy - kopiraj

cut - isijeci

find - pronadi

paste - zalijepi.

U računalnim izbornicima engleske su naredbe uvijek pisane velikim slovom: *Cut, Paste, Copy*. Najčešće se veliko slovo pojavljuje i u tekstovima, ali ne i u rječnicima.

Imperativ se kao naziv ne pojavljuje samo u računalstvu, već i u jezikoslovlju. U najnovijim teorijama generativne gramatike, teoriji načela i parametara i minimalističkom programu, zabilježili smo ove nazive:

⁶ Ta nelagoda nije prisutna samo u nazivlju, npr. umjesto *Recite mi koliko je sati* reći će se *Možete li mi reći koliko je sati*, u tramvajima umjesto *Ne naslanjajte se na vrata* piše *Opasno je naslanjanje na vrata* (to je također jezični savjet).

⁷ Navodimo primjere nekoliko naziva te rečenica koje računalo upućuje korisniku na engleskom i poljskom:

engleski	poljski
<i>save</i>	'zachowaj' u Wordu 95, ali 'zapisz' u Wordu 97
<i>cancel</i>	anuluj
<i>close</i>	zamknij
<i>Are you sure?</i>	Czy jesteś pewien?
<i>Enter your name</i>	Wpisz swoje imię

(podaci iz referata D. Šipka, referat *Polish and Serbian Users' Computational Discourse: a Contrastive Qualitative Account*, AAASS, Boca Raton, 1998.)

engleski naziv ^a	prijedlog hrvatskoga prijevoda ^b
Affect α	pogodi α
Attract α	privuci α
Delete α	poništi α
Merge	spoji
Move α	pomakni α
Procrastinate	odgodi
Select	odaberi
Spell-Out	izreci
Target α	naciljaj α

Kao i u računalstvu, i ovdje je prvi problem da nije sasvim jasno jesu li to u engleskom imperativi ili zapravo infinitivi bez predmetka *to*. Najvjerojatnije se ipak radi o imperativima. U generativnoj se gramatici jezik¹⁰ promatra kao generativni postupak koji rekursivno nabraja (generira u matematičkom smislu te riječi) beskonačan skup strukturalnih opisa. Sve se obavijesti sadržane u tim opisima shvaćaju kao naputci uporabnim (senzorno-motoričkim i pojmovno-intencijskim) sustavima koji ih glasovno ili pojmovno "ostvaruju". Prema tome i nazivi su gornjih operacija zapravo naredbe koje jedan mentalni organ (jezična moć) šalje drugim mentalnim organima.

Budući da u tom slučaju nema komunikacije između čovjeka i stroja, a pogotovo ne komunikacije sa strankama kao u slučaju bankomata ili automata za napitke, nema ni potrebe za izbjegavanjem izravnih naredaba i uporabe neizravnih govornih činova.

Drugim riječima, nema potrebe zbog pristojnosti izbjegavati imperativ. Štoviše, imperativ ima i prednosti jer je kraći i jednostavniji način obraćanja. Iz istoga se razloga ne pojavljuje ni problem hoće li se uporabiti 2. osoba jednine ili 2. osoba množine. Ne vjerujemo da će jedan dio ljudskoga uma/mozga s drugim razgovarati upotrebljujući oblike iz poštovanja. Dakle, u generativnoj gramatici nema komunikacijskih razloga za zamjenu imperativa kojim drugim oblicima. Ostaju međutim na snazi leksikografski razlozi.

Imperativni nazivi dovode do leksikografskih problema. Naime, uobičajeno je da se u rječniku natuknica pojavljuje u tzv. rječničkom liku, tj. imenice u nominativu, a glagoli u infinitivu. Također se natuknici pridružuje istovrsna definicija, odnosno imenice se definiraju imenicama, glagoli glagolima itd. Prema tom bi načelu imperativ trebao biti naveden pod infinitivom i definiran glagolom. Imperativ kao nekanonski oblik ne bi smio biti natuknica. Osim toga, imperativ je u rječniku nemoguće definirati imperativom. U rječnicima, pa čak i u popisima riječi, prevladavaju glagolske imenice na *-nje* ili glagoli u infinitivu. Pogledajmo nekoliko primjera iz rječnika:¹¹

^a Većina je navedenih naziva uobičajena u novijoj literaturi o generativnoj gramatici. Za naziv *Affect α* usporedi Lasnik i Saito 1984. i 1992., a za naziv *Target α* Kitahara 1995.

^b Naziv *naciljaj α* prvi se put pojavljuje, a ostali su potvrđeni u Mihaljević, Milan 1998.

^c Valja upozoriti da se značenje toga naziva razlikuje od značenja koje ima u svakodnevnoj uporabi. Tu se pod jezikom misli zapravo tehnički pojam i-jezika. Više o tom pojmu vidi Chomsky 1975: 15.

^d Nazivi su preuzeti iz rječnika Kiš, M. (i dr.) 1993.

cancel - opozvati, poništiti, dokinuti (definicija nije navedena)

change - promijeniti, pretvoriti (definicija nije navedena)

clear - brisanje, uklanjanje - postupak (ili signal) zamjene sadržaja nekog spremnika sadržajem koji prikazuje nulu ili prazno

cut odrezati - ukloniti dijelove teksta ili grafičke slike iz dokumenta

cut-and-paste - odrezati i zalijepiti - premještanje teksta i slika s jednog mjesta u dokumentu na drugo; taj postupak moguć je u mnogim programima za obradu teksta i grafičkim sustavima.

delete - brisati, izbrisati, poništiti - 1. sk. tipka na tipkovnici koja služi za brisanje znaka na kojem se nalazi kursor 2. postupak brisanja znaka, riječi, niza znakova ili riječi...3. kom. posebna funkcija koju korisnik može upotrijebiti za brisanje pogrešnog znaka, npr. na bušenoj papirnoj vrpici brisanje je prikazano cijelim redom rupa na mjestima rezerviranim za znakove

paste - lijepljenje (definicija nije navedena).

Možemo zaključiti da taj rječnik s navedenim nazivima postupa na različite načine: najčešće ih prevodi infinitivom i definira infinitivom, katkada ih prevodi infinitivom, a definira imenicom, katkada ih prevodi glagolskom imenicom, ali ih nikada ne prevodi imperativom. Do sličnih smo zaključaka došli i analizom *Infocentrova Pojmovnika*¹²:

cancel - opozvati

cut - izrezati

delete - izbrisati, brisanje

drag - vući

drag and drop - vuci i ispusti

enter - unijeti, unos

find - traženje

log on - prijava

plug and play uključi i radi

Taj pojmovnik jednostruke imperatve prevodi infinitivom ili glagolskom imenicom. Tek se višječlani nazivi s dva imperativa katkad prevode i u hrvatski imperativom *drag and drop* - vuci i ispusti. Posebno je zanimljiv naziv *plug and play* jer se *plug* zapravo odnosi na korisnika (čovjeka), a *play* na računalo. Stoga se u praksi najčešće susreće neprevedeni naziv, npr. *plug and play modem*.

Zbog leksikografskih je razloga i u generativnoj gramatici opravdano postaviti pitanje treba li pri prevodenju izabrati imperativ ili glagolsku imenicu jer je pitanje kako će imperativ biti normaliziran u terminološkom rječniku. Pitanje je naime hoće li mu će imperativ biti glagol ili imenica. Ako natuknica bude glagol, problem je kako objasniti da se uvijek pojavljuje u rečenicama na mjestu rezerviranom za imenice (npr. "Ako *Odaberi* nije iscrplo obročjenje, dobiveni izračun nije derivacija ...").¹³ S druge strane, ako *za odredimo* kao imenicu, kako objasniti da se radi o imperativu i da se ne može

¹² *Infocentar* - interni Pojmovnik - riječi za lokalizaciju Officea 97 - dostupan na mreži na adresi www.infocentar.hr.

¹³ Mihaljević, Milan 1998: 261.

deklinirati. Ti problemi proizlaze iz činjenice da nije sasvim jasno u kojoj su mjeri to doista naredbe, a u kojoj mjeri zapravo nazivi operacija. Ako smo se pri prevodenju odlučili za imperativ, činjenica da se radi o imenima operacija koja su zapravo neka vrsta njihovih vlastitih imena postavlja nas pred pitanje hoćemo li nazive tih operacija pisati velikim ili malim slovom. U Mihaljević, Milan 1998. pisani su ti nazivi velikim slovom, a u knjizi koju uređuje Z. Glovacki-Bernardi malim slovom.¹⁴ Kod toga valja upozoriti i na još jedan problem. Uporaba maloga slova, što nam se trenutno čini logičnije i više u skladu s hrvatskom pravopisnom tradicijom, mogla bi eventualno izazvati nesporazume kao što je npr. "Ako želiš u tom slučaju dobiti konvergentan izračun, primijeni spoji, a pomakni odgodi ..." u kojemu je teško znati što je glagol, a što naziv operacije. Naravno, problem se donekle može riješiti uporabom drugoga tipa slova, npr. kurziva, npr. "Ako želiš u tom slučaju dobiti konvergentan izračun, primijeni *spoji*, a *pomakni odgodi* ..." Takvoga problema nema ako se nazivi operacija pišu velikim slovom. Tada će sve biti jasno "Ako želiš u tom slučaju dobiti konvergentan izračun, primijeni *Spoji*, a *Pomakni odgodi* ...". Budući da hrvatskih terminoloških rječnika koji navode te nazive nema, ne možemo pogledati kako su oni obrađeni u praksi. Međutim, čini nam se da se tu radi o terminologiziranim imperativima koji bi i u rječniku trebali biti navedeni u imperativnom obliku, a definirani imenicom. Možda bismo mogli upotrijebiti naziv poimeničeni imperativ, jer on u rečenici zauzima mjesto imenice, ali se ne deklinira.

Na kraju možemo zaključiti da su poimeničeni imperativi u nekim strukama nazivi te bi stoga trebali biti zabilježeni u tom obliku i u terminološkim rječnicima. U skladu s hrvatskim pravopisom takvi bi se nazivi trebali pisati malim početnim slovom. Također se zalažemo za dosljednije prevodenje i definiranje takvih naziva (npr. ne može cut biti prevedeno glagolom kao odrezati, a paste glagolskom imenicom lijepljenje).

Literatura

1. *Informatički rječnik*. 1995. Cjelovit i detaljan priručnik za posao, školu, knjižnicu i dom. Znak
2. Chomsky, N. 1995. *The Minimalist Program*. MIT Press. Cambridge, Mass.
3. Glovacki-Bernardi, Z. (ur.) 1999. *Uvod u lingvistiku*. Školska knjiga, Zagreb
4. Kiš, M. (i dr.) 1993. *Englesko-hrvatski informatički rječnik*, Školska knjiga, Zagreb
5. Kitahara, H. 1995. Target α : Deducing Strict Cyclicity from Derivational Economy. *Linguistic Inquiry* 26: 47-77.
6. Lasnik, H. Saito, M. 1984. On the Nature of Proper Government. *Linguistic Inquiry* 15: 235-289.
7. Lasnik, H. Saito, M. 1992. *Move α* . MIT Press. Cambridge, Mass.
8. Mihaljević, Milan 1998. *Generativna sintaksa i semantika*. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.
9. Mihaljević, Milica 1998. *Terminološki priručnik*. Hrvatska sveučilišna naklada
10. Rittgasser, S. Rittgasser J. 1996. *Njemačko-hrvatski računalni rječnik*. Zagreb.

¹⁴ Vidi poglavlje "Američka lingvistika" u Glovacki-Bernardi 1999.

11. Šijak, A. Lončarek, D. 1993. *Informatički rječnik*. Varteks. Varaždin.
12. Štambuk, A. (i dr.) 1991. *Rječnik elektronike: englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski*. Logos. Split.